

Аналіз сучасного стану видобувної галузі

(Представлено: к.е.н., доц. Вигівська І.М.)

Дослідження та аналіз галузей народного господарства дозволяє отримати оперативні дані про тенденції та напрями розвитку різних сфер економіки. Сучасний стан розвитку галузей промисловості характеризується на основі вивчення статистичних матеріалів, аналізу негативних явищ у розвитку і розміщенні промислових виробництв, оцінки технічного рівня і економічної ефективності. Добувна промисловість є основою для виробничих галузей, тому вона має важливе значення в економіці країни. Стан і розвиток видобувної промисловості тісно пов'язаний зі станом і розвитком всієї економіки країни. У статті виконано аналіз стану і динаміки розвитку добувної галузі України з 2013 по 2018 роки за основними економічними показниками. Аналіз ґрунтується на обробці статистичних даних по об'єкту дослідження, розрахунку основних показників галузі і узагальненні висновків, з метою встановлення основних проблемних сторін та виявлення тенденцій і напрямів розвитку добувної галузі. Автором проаналізовано видобуток таких видів добувної промисловості, як: вугілля кам'яне, газ природний, залізні руди, гіпс та ангідрид, вапняк, крейда, пісок, щебінь, каолін, торф та сіль.

Проаналізувавши особливості та проблеми розвитку видобувної галузі, виявлено, що на неї негативно впливає нестабільна економічна та політична ситуації. В результаті проведеного аналізу було надано рекомендації щодо розвитку вказаної галузі. Таким чином, вирішення проблем, які мають місце у видобувній галузі України, потребує комплексного підходу до модернізації матеріальної бази галузі та реформування системи управління розвитком видобувного сектору. Пріоритетним завданням перед державою має бути розробка програм розвитку видобувної галузі та залучення інвестицій.

Ключові слова: аналіз; динаміка; видобувна галузь; економічний розвиток країни.

Постановка проблеми. У структурі промисловості України питому вагу займає видобувна галузь, саме тому її ефективний розвиток набуває першочергового значення, адже Україна має значний потенціал по запасам природних ресурсів, які здатні забезпечити обсяги споживання і експорту та займає лідируючі позиції за багатьма видами продукції добувної галузі.

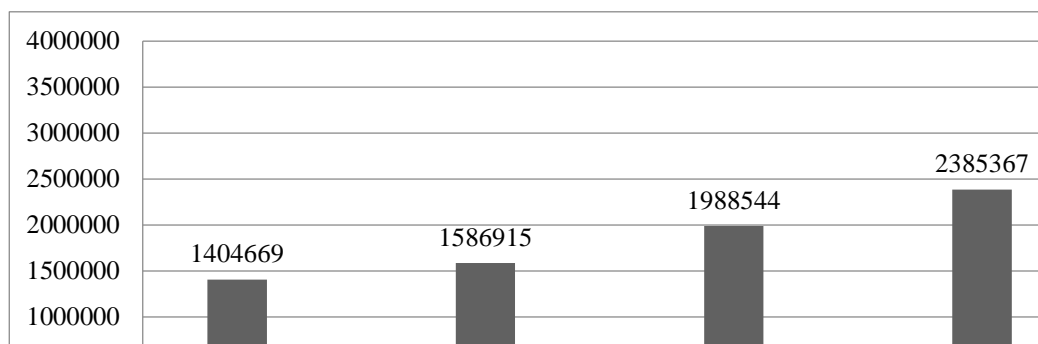
Починаючи з 2014 року, у зв'язку з воєнним конфліктом на Сході країни та окупацією території Автономної Республіки Крим, видобувна галузь втратила свої позиції, тому дослідження аналізу видобувної галузі є особливо актуальним на теперішньому етапі економічного розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням розвитку та особливостей функціонування добувної галузі України присвячено праці таких науковців, як Т.М. Артюх, В.В. Федій, І.В. Григоренко, М.Д. Красножон, А.А. Макурін, З.Я. Шацька, Т.Д. Ганзюк, К.В. Слюсаренко та інші.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану видобувної галузі України, виявлення проблемних сторін та шляхів їх вирішення.

Викладення основного матеріалу. Географічне розташування України таке, що створює передумови розвитку в нашій країні всіх галузей промисловості, в тому числі добувної. Угода з Євросоюзом та вступ у дію Зони вільної торгівлі створили в Україні умови для економічного розвитку. Завдяки вигідному економічному розташуванню, багатству на природні ресурси держава має великий потенціал для забезпечення ефективного розвитку промислових підприємств.

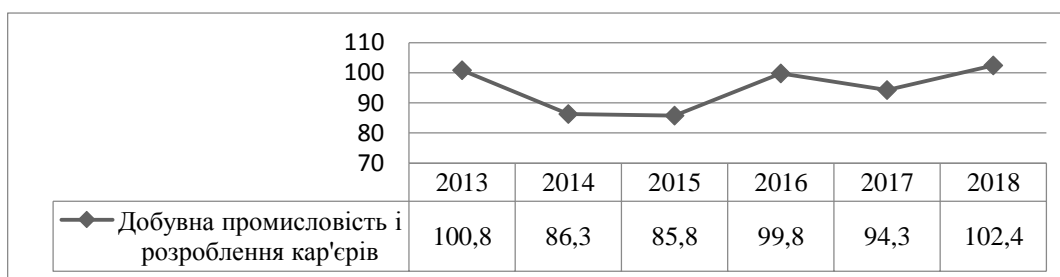
Рівень розвитку промисловості можна оцінювати через її внесок у ВВП. З кожним роком ВВП України збільшується. Разом з ним зростає частка від добувної промисловості. Видобувна промисловість у 2018 році становила майже 6 % ВВП України (рис. 1). У 2013 році відсоток становив 5,78. Тобто порівняно з 2013 роком ВВП України зріс на 60,53 %, а частка добувної промисловості у ВВП – на 61,9 %. Зважаючи на політичну ситуацію в країні, вважаємо, що такі показники є позитивними. Зазначений показник додає в темпі зростання щороку, що, безумовно, є показником значущості добувної промисловості для економіки і бюджету країни.

Джерело: складено за даними [5]

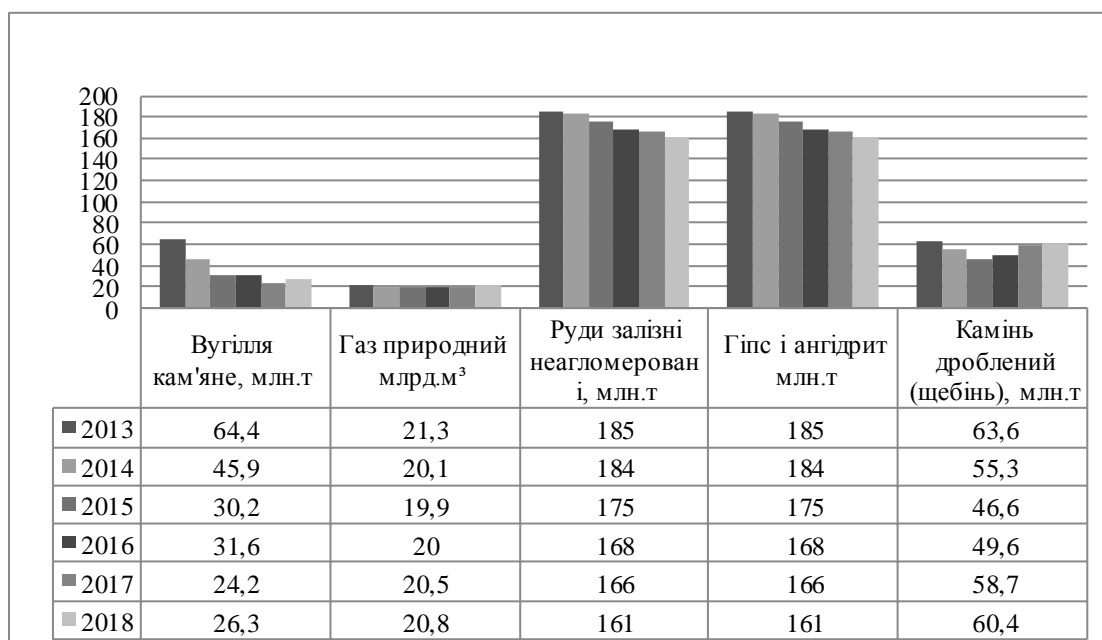
Рис. 1. ВВП та частка добувної промисловості у ВВП за 2013–2018 роки

З огляду на дані рисунка 2, варто зазначити, що тенденції зміни індексів добувної промисловості і розроблення кар'єрів за період 2013–2018 років, мали змінний характер, це, в першу чергу, зумовлено нестійкою економічною та політичною ситуацією в країні.

Джерело: складено за даними [5]

Рис. 2. Індекси промислової продукції за видами діяльності за 2013–2018 роки

Джерело: складено за даними [5]

Рис. 3. Виробництво окремих видів добувної промисловості за 2013–2018 роки

Дослідивши індекси добувної промисловості і розроблення кар'єрів (рис. 2) за 2013–2018 роки, можна зробити висновок, що найбільш негативні показники були зафіксовані у 2014–2015 роках. Основною причиною цього була воєнна агресія Росії, через яку було окуповано та анексовано такі

важливі промислові регіони для України, як Донбас і Крим. Проте вже протягом трьох наступних років вдалося стабілізувати ситуацію через розширення зв'язків з Європейським Союзом. Так найвищий показник індексу добувної промисловості і розроблення кар'єрів було зафіксовано в 2018 році. Станом на 2018 рік відбулося поліпшення майже у всіх видах добувної промисловості, окрім добування інших корисних копалин та розроблення кар'єрів і добування каменю, піску та глини. За даними Державної служби статистики [5], майже у всіх видах добувної галузі в 2018 році спостерігається зменшення виробництва порівняно з 2013 роком. Вважаємо за доцільне розглянути кожен вид добувної галузі та прослідкувати зміни у видобутку.

Так, якщо порівнювати кількість виробництва кам'яного вугілля в 2013 і 2018 роках, то його обсяги скоротилися на 38,1 млн т, що становить 59,16 %. Така негативна ситуація склалася через те, що значна кількість вугільних шахт залишилася на окупованій території. На території держави розташовано 102 шахти і лише 33 з них контролюються Україною, а працюють з прибутком тільки чотири.

На сьогоднішній день вугільна промисловість України містить державні та приватні сектори. Серед приватного сектору слід виокремити такі підприємства: Група «ДТЕК» (ПрАТ «ДТЕК Павлоградвугілля», ТОВ «ДТЕК Добропіллявугілля» та ін.) ПрАТ «Краснодонвугілля» (входить до Групи «Метінвест»), ПАТ «Шахтоуправління «Покровське» та інші. Основними представниками державного сектору є ДП «Львіввугілля», ДП «Селидіввугілля», ДП «Красноармійськвугілля» та інші.

За даними Міністерства енергетики та вугільної промисловості [8], на непідконтрольній Україні території Донецької та Луганської областей знаходиться 85 шахт усіх форм власності, що становить 57 % від їх загальної кількості по Україні. З них на 60 шахтах видобувалось енергетичне вугілля. Втрачені значні запаси вугілля певних марок, які є необхідними для українських ТЕС.

Проте М.Д. Красножон стверджує, що в сучасних економічних умовах, вугілля для України є дуже важливою сировиною, якої потенційно може вистачити для забезпечення енергетичної безпеки держави. Саме тому видобуток вугілля та його переробка в готову вугільну продукцію на прогнозований період є одним із пріоритетних завдань. Необхідність залучення зовнішніх джерел для забезпечення потреб економіки у вугіллі зумовлена недостатніми обсягами власного видобутку [7].

Виробництво нафти також зменшилося на 0,6 млн т (27,27 %) порівняно з 2013 роком. Основною причиною цього є зменшення попиту на неї. Більшість нафтопродуктів імпортується до України з Білорусі, Литви, Російської Федерації, Польщі тощо.

Артох Т.М., Федій В.В., Григоренко І.В. зазначають, що такий негативний стан власного видобутку зумовлюється :

- 1) вичерпаністю достовірних нафтових запасів;
- 2) важкою доступністю до розробки родовищ, адже близько 75 % запасів розташовано на глибині більше ніж 2,5 км);
- 3) технічною відсталістю;
- 4) недостатніми обсягами розвідувального буріння;
- 5) зволіканнями з пошуком і освоєнням нових родовищ, зокрема на шлейфі Чорного та Азовського морів [3].

Для нафтової промисловості характерна недосконалість механізмів ціно- та тарифоутворення; недостатня державна й корпоративна наукова підтримка галузі та масовий відтік українських фахівців за кордон; недотримання екологічних норм та стандартів в нафтопереробній галузі; невідповідність чинного законодавства європейським стандартам [3].

Для підвищення ефективності цього виду промисловості необхідним є оновлення технічного забезпечення, проведення реконструкції та модернізації виробництва. Досягти цих цілей можливо за рахунок залучення іноземних та вітчизняних інвестицій. Необхідно створити сприятливі умови для надходження інвестицій, та розробити ефективну систему державного регулювання.

Найбільшим підприємством, що сьогодні займається видобутком нафти і газу, є Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України». Вона видобуває близько 90 % нафти і газу в Україні. До її складу входять такі дочірні компанії: ДК «Укргазвидобування», ВАТ «Укрнафта» та ДАТ «Чорноморнафтогаз» (рис. 4).

Газовий конденсат природний, одержаний з родовищ газу природного, в 2018 році скоротився на 0,2 млн т, а газ природний скраплений, або в газоподібному стані, – на 0,5 млрд куб. м порівняно з 2013 роком.

У 2018 році в Україні видобуток газу становив 21,3 млрд куб. м газу, а в 2017 році – 20,5 млрд куб. м, тобто збільшився на 0,8 млрд куб. (2 %.)

Найбільшим виробником газу в Україні є АТ «Укргазвидобування», на яке припадає майже 75 % внутрішнього видобутку газу. Динаміка видобутку газу в Україні за 2015–2018 роки відображена на рисунку 4.

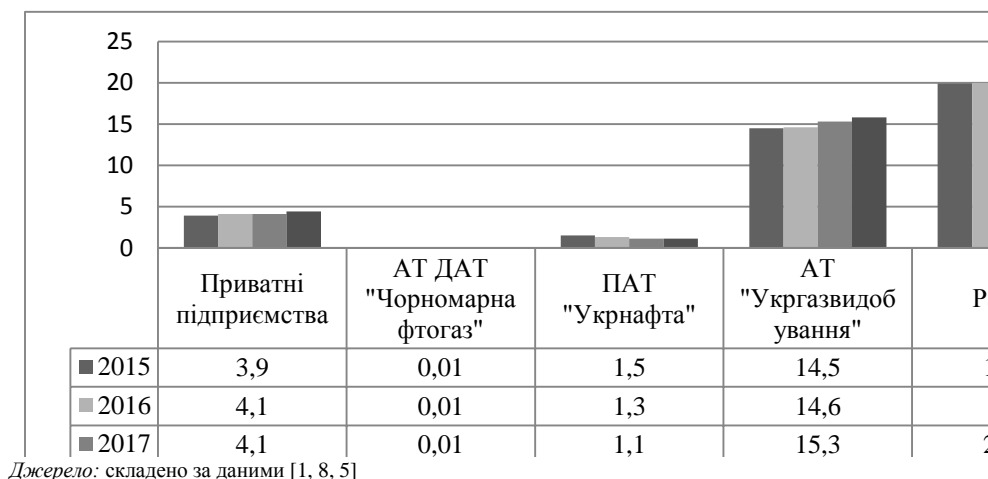
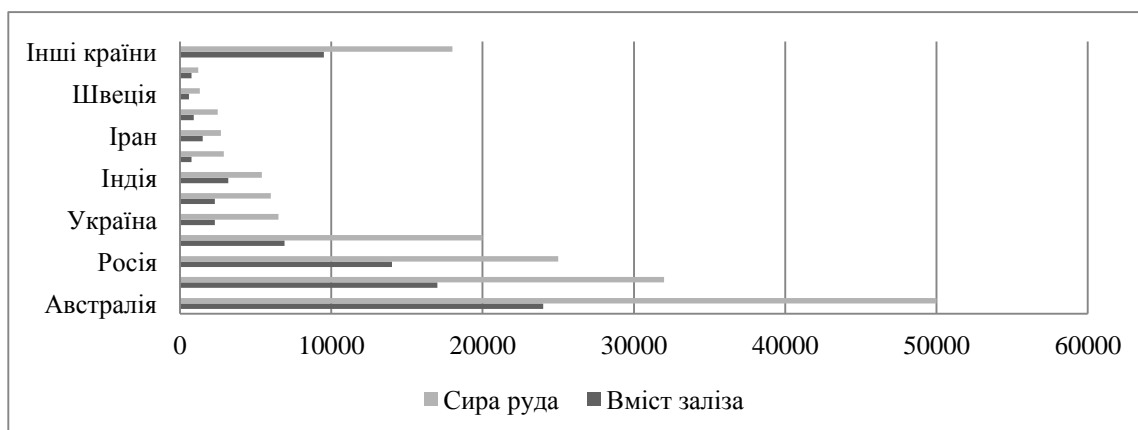

Рис. 4. Динаміка видобутку газу в Україні за 2015–2018 роки

Відповідно до Державного балансу запасів корисних копалин, в Україні налічується 402 родовища вуглеводнів, з яких у промисловому розробленні знаходяться лише 269. За попередніми даними, розвіданих запасів за нинішніх темпів видобутку вистачить на 22 роки. Головна проблема полягає в тому, що 85 % нафтових і 77 % газових родовищ майже відпрацьовані [9]. Тому для цієї галузі важливим стає питання залучення інвестицій для проведення геолого-розвідувальних та промислових робіт.

На території України наявна значна кількість запасів залізних руд, що становить близько 18 % від загальносвітових запасів (рис. 5).

Джерело: складено за даними [11]

Рис. 5. Світові запаси залізної руди: сира руда та вміст заліза

Основні країни, до яких Україна експортує залізну руду та концентрати, – це, передусім, Китай та європейські країни: Чехія, Польща, Австрія, Німеччина, Словаччина тощо.

Виробництво гіпсу і ангідриту в 2018 році скоротилося на 0,8 млн т, порівняно з 2013 роком, що становить 36,36 %. За останній рік видобуток зменшився на 0,1 млн т (6,67 %).

Вапняк, флюс вапняковий та інший вапняковий камінь зазнали суттєвого зменшення. Порівняно з 2013 роком, у 2018 році виробництво зменшилося на 12,6 млн т, що становить 67,38 %, така негативна ситуація зумовлена тим, що найбільше запасів було зосереджено в Донецькій та Кримській областях. Наразі основними виробниками вапняку є Тернопільська та Хмельницька області. За останній рік видобуток скоротився на 0,4 млн т (6,15 %). Найбільшими видобувачами вапняку в Україні є Новотроїцьке РУ, ГДП та Тернопільський кар'єр.

За даними Української Асоціації Вапнякової Промисловості ринок видобування вапнякового каменю відзначається високою концентрацією. Склад лідерів суттєво не змінився, перші позиції продовжують займати Новотроїцьке РУ, група ГДП та ПрАТ «Тернопільський кар'єр» (74 % всього виробництва). При цьому, якщо Новотроїцьке РУ і група ГДП збільшили свої частки незначно, то Тернопільський кар'єр зріс на 5 пунктів, наростивши виробництво на 25 % до рівня минулого року. Серед компаній, які змогли

збільшити видобуток вапняку, потрібно також виокремити Гіпсовик (+16 % до минулого року) та Стриганецький кар'єр (+7 %). Найбільший спад бачимо по дрібних кар'єрах: -63 % до минулого року [10].

Якщо порівнювати видобуток крейди в 2013 і 2018 роках, то прослідковується негативна тенденція скорочення обсягів. Так у 2018 році видобули майже в два рази менше крейди, ніж в 2013. В Україні є приблизно 60 родовищ крейди, проте майже половина запасів зосереджена в Донецькій області.

Видобуток піску є одним з небагатьох видів діяльності, які збільшили свої показники. Так виробництво збільшилося на 0,8 млн т. Згідно з даними Державної служби геології та надр України [4] на території України є 593 родовища будівельного піску, проте офіційно розробляються лише 228. На більшості родовищ здійснюється незаконний видобуток піску, його продають за готівку, не сплачуючи податки і збори до місцевих та державного бюджетів. Тобто цей вид добувної галузі може показувати значно кращі показники.

В Україні знаходяться значні запаси щебеню, проте 2014–2016 роки характеризуються низькими показниками видобування. У 2017 році спостерігається покращення. Основними областями, де видобувають щебінь, є Вінницька та Волинські області.

За умови подальшої державної та міжнародної підтримки будівництва і ремонту доріг, ринок щебеню продовжить розвиватися. Виробництво щебеню і ціни на нього постійно збільшуються, що говорить про перспективи розвитку цього ринку, можливості розширення виробництва і продажів на внутрішньому ринку [2].

Видобуток каоліну в 2018 році збільшився на 913 тис. т, порівняно з 2013 роком, та становить близько 18 % світових запасів. В Європі за виробництвом каоліну Україна займає перше місце.

Якщо порівнювати 2013 і 2018 роки, то видобуток торфу збільшився на 73 тис. т. Найбільші запаси торфу зосереджені на Поліссі. В Україні виявлено і розвідано понад 1600 торф'яних родовищ із загальними запасами орієнтовно 1,9 млрд т. Торф'яні поля займають площу 650 тис. гектарів [6].

Зазначена галузь є досить перспективною, адже торф'яні брикети – один з найефективніших видів ресурсів для отримання енергії. Останнім часом значно збільшується кількість споживачів, які використовують тверде паливо, а не газ.

Торф є реальною альтернативою імпортованому газу. Для заміни однієї тисячі кубометрів газу знадобиться 3 тонни торфу. Зараз вартість газу складає 7 тис. грн, і в перспективі може зрости ще більше. Вартість тонни торфу складає 900 грн. Але інфраструктура виробництва пального перебуває у важкому стані. З 37 торфобрикетних заводів нині працює тільки 6, обсяг продукції, що випускається, знизився в 5 разів [6].

Необхідно сприяти розвитку торф'яної промисловості, адже Україна має потенціал і може видобувати значно більше. В першу чергу потрібно модернізувати заводи, адже більшість підприємств працює вже 45 і більше років.

Україна посідає 17 місце, або їй належить 3 % за обсягами виробництва солі в світі, але соляна галузь за останні роки дуже погіршила свої показники. Основними родовищами кам'яної солі є Артемівське (яке оцінюється в 13 млрд тонн та становить 95 % видобутку), Слов'янське та Солотвинське. Сіль в Україні видобувається в основному гірським способом з 4 найбільших соленосних басейнів: Донецького, Дніпровсько-Донецького, Закарпатського та Передкарпатського. В останнє десятиліття був освоєний новий регіон видобутку цього продукту, розташований в Одеській області. Порівняно з 2013 роком видобуток зменшився більше ніж в два рази, а саме на 3604 тис. т. Це пов'язано в першу чергу з анексією Криму та нестабільною політичною ситуацією на Донбасі, адже більшість родовищ кам'яної солі зосереджено саме там.

Проаналізувавши видобувну галузь України, було встановлено, що нестабільна економічна та політична ситуації стримують залучення інвестицій. Також було виявлено основні проблеми, до яких належать: застаріле обладнання, дефіцит фінансових вкладень, нестійка матеріально-технічна база, нестача кваліфікованих робітників.

Проблеми розвитку видобувної галузі мають вирішуватися комплексно. Держава повинна розробляти програми розвитку та сприяти залученню інвесторів. До шляхів вирішення проблем видобувної галузі також слід зарахувати: підвищення ефективності вітчизняного гірничого машинобудування; підвищення престижу професії, оплати праці в добувних галузях та рівня підготовки фахівців у вищих навчальних закладах.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи дані добувної галузі, можна зробити висновки, що за останні п'ять років відбулося погіршення її стану. Починаючи з 2014 року, зменшилися показники видобутку майже у всіх видах промисловості. Головною причиною цього став воєнний конфлікт та окупація території Автономної Республіки Крим. У результаті зменшилося добування кам'яного вугілля, сирої нафти, природного газу, металевих руд та інших видів продукції добувної промисловості. Першочерговим завданням залишається припинення воєнного конфлікту. Також необхідним є визначення місця добувної галузі в забезпеченні стійкої економіки нашої країни;

пріоритетів у збереженні конкурентоспроможності галузі на міжнародному ринку. Необхідно залучити інвестиції та внести зміни в правову політику для забезпечення подальшого розвитку галузі.

Перспективними напрямками подальших досліджень є деталізація та обґрунтування конкретних заходів, що допоможуть якомога швидше вивести вітчизняні компанії, що займаються видобутком, на докризовий рівень.

Список використаної літератури:

1. Акціонерне товариство «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf?Open>.
2. Аналіз ринку шехбеню в Україні та країнах ближнього зарубіжжя. – 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://pro-consulting.ua/ua/issledovanie-rynka/analiz-rynka-shebnya-v-ukraine-i-stranah-blizhnego-zarubezhya-2018-god>.
3. *Артюх Т.М.* Стан та проблеми розвитку ринку продуктів нафти в Україні / *Т.М. Артюх, В.В. Федій, І.В. Григоренко* // Товарознавчий вісник. – 2016. – Вип. 9. – С. 6–14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tvis_2016_9_3.
4. Державна служба геології та надр України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.geo.gov.ua/old/storinka/nakazy-derzhgeonadr>.
5. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
6. Корисні копалини: що озолотить Україну [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://resource.com.ua/korysni-kopalyny-shho-ozoloty-ukrayinu/>.
7. *Красножон М.Д.* Мінерально-сировинна база України. Стаття 4. Паливно-енергетичні ресурси й перспективи їх нарощування / *М.Д. Красножон* // Мінеральні ресурси України. – 2015. – № 4. – С. 3–6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mru_2015_4_2.
8. Міністерство енергетики та вугільної промисловості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mpe.kmu.gov.ua/>.
9. Розвіданих запасів газу в Україні вистачить на 22 роки видобутку / УНІАН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://economics.unian.ua/energetics/2343367-rozvidanih-zapasiv-gazu-v-ukrajini-vistachit-na-22-roki-vidobutku.html> (дата звернення: 03.06.18).
10. Українська асоціація вапняної промисловості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://limeindustry.in.ua/>.
11. Global No.1 Business Data Platorms [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.statista.com/>.

References:

1. Akcionerne tovarystvo «Nacional'na akcionerna kompanija «Naftogaz Ukrai'ny», [Online], available at: <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf?Open>
2. Analiz rynku shhebenju v Ukrai'ni ta kraïnah blyzhn'ogo zarubizhzhja (2018), [Online], available at: <https://pro-consulting.ua/ua/issledovanie-rynka/analiz-rynka-shebnya-v-ukraine-i-stranah-blizhnego-zarubezhya-2018-god>
3. Artjuh, T.M., Fedij, V.V. and Grygorenko, I.V. (2016), «Stan ta problemy rozvytku rynku produktiv nafty v Ukrai'ni», *Tovarovnavchij visnyk*, Vol. 9, pp. 6–4.
4. Derzhavna sluzhba geologii' ta nadr Ukrai'ny, [Online], available at: <http://www.geo.gov.ua/old/storinka/nakazy-derzhgeonadr>
5. Derzhavna sluzhba statystyky, [Online], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Korysni kopalyny: shho ozoloty' Ukrai'nu, [Online], available at: <https://resource.com.ua/korysni-kopalyny-shho-ozoloty-ukrayinu/>
7. Krasnozhon, M.D.(2015), «Mineral'no-syrovynna baza Ukrai'ny. Stattja 4. Palyvno-energetychni resursy j perspektyvy i'h naroshhuvannja», *Mineral'ni resursy Ukrai'ny*, Vol. 4, pp. 3–6.
8. Ministerstvo energetyky ta vugil'noi' promyslovosti Ukrai'ny, [Online], available at: <http://mpe.kmu.gov.ua/>
9. «Rozvidanyh zapasiv gazu v Ukrai'ni vystachyt' na 22 roky vydobutku» (2018), *UNIAN*, [Online], available at: <https://economics.unian.ua/energetics/2343367-rozvidanih-zapasiv-gazu-v-ukrajini-vistachit-na-22-roki-vidobutku.html>
10. Ukrai'ns'ka asociacija vapnjanoi' promyslovosti, [Online], available at: <http://limeindustry.in.ua/>
11. Global No.1 Business Data Platorms, [Online], available at : <https://www.statista.com/>

Сьомак Олександр Михайлович – здобувач кафедри обліку і аудиту Державного університету «Житомирська політехніка».

Наукові інтереси:

- бухгалтерський облік на підприємствах видобувних галузей;
- бухгалтерський облік природних ресурсів.

Стаття надійшла до редакції 28.01.2020.